

ВІРШОВАНА САТИРА Й ГУМОР НА ШПАЛЬТАХ ЧАСОПISУ «ЛІТЕРАТУРНИЙ ЧЕРНІГІВ»

У статті проаналізовані гумористичні та сатиричні вірші І. Качуровського, О. Довгого, Д. Іванова та інших авторів, що побачили світ на сторінках журналу «Літературний Чернігів» упродовж 1992–2012 років.

Ключові слова: віршована сатира, гумор, іронія, гротеск, химерна поема, байка.

«Літературний Чернігів», щоквартальний мистецький журнал літературної спілки «Чернігів», засновано 1992 року; головний редактор – письменник Михась Ткач. Часопис вбачає своє головне призначення в згуртуванні творчої інтелігенції, здібної молоді Сіверського краю. Втім, журнал «Літературний Чернігів» не є суто придеснянським явищем: понад два десятиліття на сторінках цього видання друкуються автори, що живуть і пишуть свої твори як в Україні, так і поза її межами. До авторського колективу входить ціла плеяда талановитих представників науково-творчої інтелігенції: І. Качуровський (Мюнхен), Р. Іванчук (Львів), А. Дімаров (Київ), Ю. Мушкетик (Київ), Ю. Луцький (Торонто), В. Кузьменко (Київ), О. Ковальчук (Ніжин), А. Шкуліпа (Ніжин), Д. Іванов (Чернігів), М. Холодний (Остер) та десятки інших відомих і ще малознаних літераторів, журналістів, науковців, які зберегли свою національну самобутність, невідомий патріотизм, державотворче мислення. Цей ряд авторів постійно розширюється, адже «Літературний Чернігів» шукає нові імена, прагне надрукувати «будь-кого, хто пише талановито і щиро, і хто ще не знайшов своєї дороги в літературі. На ниві українського слова всім вистачить місця» [1, 1].

Перегляд понад шістдесяти номерів журналу, опублікованих за 20 років його існування, дав змогу виявити, як шукав «Літературний Чернігів» і виборював ширший профіль та нове обличчя, новий образ, до чого прагнув, як сприймали й переживали його творці нову добу в житті свого краю і всієї держави. В журналі вперше надруковано слова популярної в Україні пісні «Струменіє зоря...» (автор Надія Галковська), поезії репресованого талановитого лірика Леоніда Тереховича, вірші М. Адаменка, М. Холодного, О. Самійленка, К. Журби, М. Ткача, Д. Іванова, А. Мойсієнка, В. Щербоноса, В. Сапона, А. Шкуліпи, С. Дзюби. Серед прозових творів варто назвати насамперед новели М. Ткача, В. Дрозда, оповідання П. Антоненка, Р. Мусієнка, В. Савенка, В. Мастерової. Цікаві пошуково-історичні матеріали, літературознавчі та публіцистичні статті В. Кузьменка, О. Забарного, С. Павленка, Л. Зеленської та багатьох інших.

Із перших номерів «Літературний Чернігів» регулярно надає журнальну площу і для віршованої сатири та гумору. Аналіз конкретних творів гумористично-сатиричного спрямування, опублікованих у цьому мистецькому

щоквартальнику, ґрунтований на положенні: сатира є способом відображення дійсності і типом естетичного відношення дійсності в загальному контексті сатиричного напрямку.

Свого часу Іван Баґряний у знаменитій тепер уже передмові до поеми «Аве Марія» (1929) просив читачів не називати його, поета за покликанням, поетом. Парадокс? Ні. Саме в той час, як дослідив Г. Костюк, молодий літератор у сатиричному циклі «Комета» розкрив цей курйоз у таких рядках:

*Поети – євнухи у наш двадцятий вік!
Звичайно, не усі і не на всій планеті.
Я лиш всього про земляків моїх,
Лише про них – про євнухів-поетів.
Родившись з крилами, не вчилися літати,
Родившись гордими – навчились плазувати...
«Співочий грім батьків» вони таять!..
І от тепер:
Вони в капелі состоять –
В капелі євнухів при каті! [2, 207].*

«Капела євнухів при каті». Ось де справжній парадокс! Що може бути абсурдніше, ніж поет, що «забуває про тяжкі народні рани» (Леся Українка) і слухняно виконує будь-яке замовлення «господаря»? Початкуючий поет І. Баґряний з огидою відкинув кар'єру, славу і забезпечене життя, куплене ціною духовної проституції.

Будьмо відвертими перед самими собою, не тільки в епоху правління Й. Сталіна – «кривавого Торквемади» (Д. Павличко), коли, поставлені в умови постійного вибору між орденом і Колимою, працівники творчих спілок, як, зрештою, й науковці, вчителі, лікарі та інші громадяни СРСР, віддавали перевагу аж ніяк не північним чи сибірським морозам. І сьогодні актуальність твору І. Баґряного незаперечна, адже завжди проблемними і гірко болючими будуть питання, які поет порушив у 20-ті роки ХХ століття: де межа, за якою людина втрачає людськість? чи здатна вона зберегти в собі людські риси – не зрадити, не продати, не зректися власної сутності, відчувши грізне дихання страху? Поет був переконаний, що здатна. Інакше не писав би творів.

Сучасна поетеса Леся Степовичка в «Ювілейній інвективі» теж переконливо стверджує, що, попри існування в усі часи «євнухів при каті», або «журналістів з ім'ям Куряча Лапа», і в наші дні є митці, які не продаються владі:

*Нас знають за кордоном, ще б не чуть!
Та слава ця сумна, що світом лине.
Бо вроду там за долар роздають
сто тисяч Роксолан негордих з України.
.....
Шумить-гуде Маріїнський палац,
«Еліта золота» приймає нагороди.
Банкет серед чуми, шинкуй, паяц,
гуляйте-пийте, яничари і заброді!*

*І журналіст з ім'ям Куряча Лапа
нашкряба репортаж й народу розповідь,
«оті, що проти – аутсайдери й невдахи».*

Такий продажний у писаки хист! («ЛЧ». – 2008.– № 2).

Поетичні твори, які можна віднести до сатирично-гумористичного напрямку, надруковані на сторінках часопису передовсім у спеціальних рубриках: «Гумор», «Пародії», «Сатира і гумор» та «Сторінка для дітей». Крім згаданих рубрик, вірші сатирично-гумористичного забарвлення почасти з'являються і в інших тематичних розділах «Літературного Чернігова» – «Поезія», «Ювілеї», «Величальні», «Рецензії» тощо.

Візьмемо, для прикладу, вірш «Міщанське щастя» Миколи Адаменка, надрукований у рубриці «Поезія»:

*Шлунки повні, а душі – ні з чим.
Очі тьмяні, неначе не зрячі.
З синтетичної шкіри плащі
Чимось нагадують шкури свинячі.
Не розмови – дзижчання пусте.
На обличчях вдоволення сите,
Перед ними трава не росте,
Понад ними – засушені квіти.
Голубіє, проміниться небо,
Там пташині бринять голоси,
Тільки неба їм зовсім не треба,
Лише б вдосталь було ковбаси («ЛЧ». – 2011. – № 4).*

Перед нами типовий зразок сатиричної поезії, спрямованої проти духовного зубожіння сучасників.

Віршована сатира й гумор представлена на шпальтах «Літературного Чернігова» творами представників різних поколінь літераторів. Старійшини поетичного цеху уособлені в журналі іменами Ігоря Качуровського («ЛЧ». – 2004.– № 4; 2008.– № 3), Олексія Довгого («ЛЧ». – 2003.–№ 2; 2004.– № 4; 2008.– № 4) та Анатолія Дімарова («ЛЧ». – 2007.– № 4). Представник другої хвилі української еміграції, поет і перекладач та літературознавець І. Качуровський намагається охопити у своїй поезії реалії сьогоденного нашого буття, життя природи й особистості, що потрапила на перехрестя історії й вирішує важливі морально-філософські проблеми. Картина світу митця має два основні виміри – горизонтальний і вертикальний. Горизонтальний вимір зумовлює передусім великий географічний простір, який охоплює ряд країн (Україна, Німеччина, Росія тощо). Митець порушує питання, спільні для багатьох держав – свобода і насильство, шляхи звільнення від тоталітаризму, пошук засобів гармонізації суспільства та інші. Особливу увагу поет приділяє тим процесам, що відбувалися в радянському й пострадянському просторі. Однак широта картини світу поета обумовлена не тільки географічними параметрами, а передусім тими буттєвими проблемами, які характеризують індивідуальний стиль письменника. Вертикальний вимір поезії І. Качуровського визначається складним діалогом автора й ліричного героя з

видатними попередниками в мистецтві, прагненням до головного, до пізнання вищих гуманістичних цінностей. Сатиричні візії спостерігаємо в багатьох поезіях І. Качуровського, однак найяскравіше вони ідентифіковані в автоепітафіях поета. Ось, скажімо, одна з них:

*Олександру Жовні –
авторові новелі «Партитура
на могильному камені»*

*І Винниченко, й Чехов – це пусте:
У вас є власні постаті і сцени,
Створили ви, не знаючи про те,
Новелю не про когось, а про мене:
Це я стовбичу видовом німим
На цвинтарі всесвітньої культури.
Я – той могильний камінь, що на нім
Іще не збито решток партитури* («ЛЧ». – 2004. – №4).

Старше покоління літераторів гідно представляє на сторінках часопису й Олексій Довгий – автор майже чотирьох десятків поетичних книг і нещодавно виданого чотирьохтомника, своєрідного «Вибраного». Дуже влучно у своїй передмові до македонського видання його збірки «Рими на природі» (2006) написав Матея Матевскі – найбільший на Балканах сучасний поет: «Нас, сформованих і звиклих до складного метафоричного багатошарового метафізичного європейського поетичного письма, стриманої інтонації, раптом огорнула свіжість, мелодійність і простота ліричного співу Олексія Довгого. Ця єдність і почуттєвість завжди стають гімном існування, гімном людини та людства, радості й сенсу життя, втілених у складному ритмі й мелодійних римах» [3, 4]. О. Довгий відомий передовсім як майстер короткої поетичної форми – сатиричної мініатюри, короткої й сильної, як постріл:

*Вже вчителів, як кажуть, повен міх
Вже менше учнів, ніж при владі їх.
Та тільки горе, що наука їхня
Народну мудрість обертає в сміх* («ЛЧ». – 2004. – №2).

Молодші представники поетів Сіверщини (Д. Іванов, В. Сапон, А. Шкуліпа, А. Мойсієнко та інші) у своїй творчості звертаються до осмислення переломних моментів історії України, екстраполюючи їх на проблеми нинішні. Сучасне України – життя нації в історико-планетарних вимірах від минулого до майбутнього, передумова невмирущості етносу – головна тема творчості переважної більшості з них.

Власна гідність, боротьба за кращу долю рідного народу були дорожчими від усіх життєвих благ і для Івана Коваленка. «Його топтали, гнули, над ним глумились, а він віднаходив сили бути самим собою, бути – Людиною», – написав у передньому слові до посмертної публікації його віршів у «Літературному Чернігові» М. Лелюк. Щоб пересвідчитися в істинності сказаного, візьмемо для прикладу одну з сатиричних поезій Івана Коваленка – «Гопак», в якій втілено біль автора за долю майбутніх поколінь – «славних прадідів великих – правнуків поганих»:

*Все забрали: хліб і сало,
І корову, і бика.
Усього було їм мало.
Залишили – гопака.*

.....
*Рідна матір у могилі,
В головах росте будяк.
Зверху діти очманілі
Дотанцьовують гопак... («ЛЧ». – 2007.– № 1).*

Краса поезії складається з багатьох естетичних емоцій, серед яких важливу роль відіграють почуття, викликані сприйняттям високих душевних якостей автора. Завдання поета – віддзеркалити їх у віршах. Зразком його вирішення можуть служити вірші Дмитра Іванова, котрі представляють нам автора як людину дивовижної душевної краси, що любить інших людей і природу, володіє бездоганним смаком і відчуттям прекрасного. Для того, щоб завоювати симпатії читача, поету зовсім необов'язково позбавляти свій образ загальнолюдських недоліків. У багатьох випадках можна досягти кращих результатів, щиро змальовуючи власні почуття й думки (згадаймо хоча б його «Баладу про премію»). Ліричний герой балади – підліток-школяр, який у злиденні 1950-ті роки все літо пропрацював у колгоспі причіплювачем, заробляючи собі на новенький костюм. І ось перший день після літа:

*Скільки світла у білій сорочці!
А костюмчик – це ж мрія сама.
Черевики – засліплюють очі,
І дарма, що шкарпеток нема.
Я сестринські старенькі панчохи
Під коліньми шнурком зав'язав.
З-під штанів їх не видно нітрохи.
Я тепер – на сто з гаком козак.*

І ось на першовересневій шкільній лінійці голова місцевого колгоспу вручає нагороду хлопцеві за сумлінну працю під час літніх канікул:

*Як ударника жнивних полів
Премією тебе від правління
Цим будильником точним «Політ»!
Мов на крилах, на місце лечу я.
А плели: «Голова наш – скупий».
Та під виляски оплесків чую,
Як зненацька на щось наступив –
І сторчма полетів перед строєм.
Погибаю від сорому й зла.
«Хто ж це підле падіння підстроїв?
А ... триклята панчоха сповзла».
Вся лінійка від сміху аж вила,
Ще й будильник дзвонив і котивсь.
«Що ж ти, преміє, наробила?!»*

Галю, Галочко,

Не дивись!» («ЛЧ». – 2010. – № 1).

Комізм оповіді у цитованій та інших баладах Д. Іванова не є самоціллю для автора, легкість іронії в його творах доповнюється її ліричним забарвленням.

Оригінальний жанр – величальних привітань започаткував на шпальтах «Літературного Чернігова» Борис Іваненко, колишній редактор чернігівського «Комсомольського гарту», голова Державного комітету телебачення й радіомовлення України. Наповнені іскрометним гумором, знанням біографічних фактів героїв, доброю народною традиційною образністю, вони виходять за рамки суто застільних величальних і мають самодостатню літературну вартість. На сторінках часопису друкувалися переважно величальні присвяти, адресовані відомим літераторам, вихідцям із Чернігівщини: «Петру Петровичу Кононенку – славному синові Чернігівського краю, яскравому виразникові української національної ідеї, академіку, директору, лауреату і пр., і пр., в його квітучий ювілей по-земляцьки всерйоз і жартома», «Юрію Михайловичу Мушкетіку», «Юному «Гарту» від ветерана з «Комсомольця Чернігівщини», «Леоніду Никифоровичу Горлачу», «Олексію Прокоповичу Довгому – видатному поетові ХХ–ХХІ століть н.е., уродженцю всеплодючої березненської землі, славному і компанійському товаришеві на честь ювілею» та інші. Пошлемось, для прикладу, хоча б на величальну, присвячену Петру Кононенку:

Українське у нашій земляцтві нутро

І на «ко» нас у нім чималенько.

Та най-найукраїнніший в гурті Петро –

Українець Петро Кононенко... («ЛЧ». – 2004. – № 4).

Представлені в журналі й «Сучасні байки» та «Однорядкові вірші» («ЛЧ». – 1998. – № 12) Олега Павленка. Ось, скажімо, одна з байок, яка називається «Борщ»:

Борщ об'єднав Картоплю і Буряк,

Капусту, Помідори і Морквину,

Які до цього не мирилися ніяк,

Які штовхали один одного у спину.

* * * * *

Коли вже зникне на Балканах та мана,

Що необхідна для об'єднання війна?

Цитована байка – саркастичний відгук поета на «югославські події» 1990-х років. Гірка іронія спричинена розбратом між народами на Балканах. Їх може «примирити» лише війна.

«Сни рябої кобили» («ЛЧ». – 2000. – № 14) Леонід Отрюх у жанровому відношенні визначив як гротеск, чи гротескова поема. Проте його віршований твір, що має цілком виразні риси гротеску, все ж постає набагато складнішим і, в усякому разі, глибшим явищем, ніж може здатися на перший погляд. Прямолінійних алегорій чи символів на кшталт тих, які, скажімо, спостерігаємо в байках Л. Глібова або П. Глазового тут годі шукати. «Тому вони й рябої кобили сни, що не підлягають логічному дешифруванню», як справедливо

зауважив у «Післямові» до публікації «Снів...» Р. Мусієнко. «Отож у випадку зі «Снами рябої кобили» варто вже після першого більш-менш уважного прочитання відмовитися від властивої критики зарозумілості і виходити з очевидного факту – маємо цілком самодостатній твір, оригінальний та по-українському химерний» [4, 11]. Справді, уже перший політ «маминоного лошаточка» з гротескового твору Л. Отрюха викликає інтертекстуальні паралелі з ковалем Вакулою із «Вечорів на хуторі біля Диканьки» М. Гоголя, який, осідлавши чорта, летить у зоряному небі за черевичками для Оксани, чи з «летючим оповідачем» з Шевченкової поеми «Сон». Принаймні на основі лише цих асоціативних рефлексій спадкоємні зв'язки «Снів рябої кобили» з «химерністю» у вітчизняному письменстві, зокрема і з «химерністю» 1960-1970-х рр. (чого варті лише образи цапа Фабіяна з «Лебединої зграї» В. Земляка чи білого коня Шептала з однойменного оповідання В. Дрозда) незаперечні. Згадані попередники в літературі, як і Л. Отрюх, теж вдавалися до мотиву реінкарнації душі, намагаючись за допомогою алегорії розкрити актуальні суспільні проблеми.

Уже в міні-пролозі до химерної поеми автор зауважує: *«Вона все відбула, відробила, //Снами тішилась ночі і дні, //То були сні рябої кобили – //Несподівані довгі чудні...»*. На зміну нескінченній тяжкій, виснажливій, пожиттєвій праці, так добре знаній старшому поколінню, до якого належить і Л. Отрюх (поет народився 1929 року, професійний режисер, заслужений артист України, тривалий час працював у Чернігівському драматичному театрі ім. Т. Шевченка), приходять, щоправда лише в хвилини прозріння, і, власне, в будь-які епохи не бажаний можновладцям «стан осмислення, усвідомлення злетності душі» (Р. Мусієнко). Саме покоління автора твору прожило всі свої роки в суціль міфологізованому світі. Міф про владу робітників і селян, винищуваних голодоморами, міф про комунізм у 1980-х роках, зрештою Кравчуковий міф про «Д» – «державність», «добробут» тощо. Таким чином, у «Снах...» відчувається глибинне, на рівні підсвідомості, переосмислення та витіснення офіційних міфів, звільнення від них, нехай у химерній гротесковій, як вважає сам автор, формі. Безжурний, розважальний, безпредметний сміх – неприйнятний для Л. Отрюха, який прагне сатиричними засобами створити панораму нинішнього суспільного, політичного й духовного життя в Україні.

А ще на шпальтах часопису незрідка з'являються літературні пародії С. Дзюби («ЛЧ». – 2004. – № 4), І. Кулаковської («ЛЧ». – 2007. – № 12) та інших авторів, гуморески П. Руденка «Діалог чоловіка-поета з дружиною-господаркою», «Все ще попереду», «Подружній діалог» тощо («ЛЧ». – 2000. – № 4), сатиричні афоризми М. Клочка («ЛЧ». – 1996. – № 8), однорядкові вірші О. Павленка («ЛЧ». – 1998. – № 12), паліндромі В. Сапона («Наш атом – отаман!» – «ЛЧ». – 2011. – № 3) та інші твори. Здебільшого це дотепні, веселі поетичні мініатюри, в яких розгортаються цікаві сюжети, окреслюються тонко підмічені вади нашої дійсності чи людських характерів.

Теплим гумором наповнені поезії для дітей Лариси Ткач, В. Струтинського, В. Сенцовського, М. Кушніренка, Тетяни Покалюк та інших.

Художні пошуки і відкриття сучасних поетів різних поколінь, що оприлюднюють свої гумористично-сатиричні твори на шпальтах «Літературного Чернігова», збагачують вітчизняне письменство новими жанровими формами (хімерна поема, величальні привітання, сатиричні афоризми, паліндроми тощо) й стилістичними прийомами та засобами. Віршована сатира й гумор авторів широко знаного в Україні журналу засвідчує незаперечні можливості художнього сатиричного освоєння різноманітної проблематики і поетичних форм.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кузьменко В. «Літературний Чернігів» проти виродження роду / Володимир Кузьменко // Просвіта. – 2002. – 30 серпня.
2. Багрянний Іван. Вибрані твори / Іван Багрянний. – К.: Дніпро, 1999. – 432 с.
3. Українська літературна газета. – 2010. – 24 січня.
4. Мусієнко Р. Післямова / Ростислав Мусієнко // Літ. Чернігів. – 2000. – № 14. – С.11–13.

Стаття посвячена аналізу юмористических и сатирических стихов И. Качуровского, О. Довгого, Д. Иванова и других авторов, увидевших свет на страницах журнала «Литературный Чернигов» в течение 1992-2012 годов.

Ключевые слова: стихотворная сатира, юмор, ирония, гротеск, причудливая поэма, басня.

The article analyzes the humorous and satirical poems of I. Kachurovskij, O. Dovhyj, D. Ivanov and other authors that were published in the magazine «Literary Chernigiv» during the years from 1992 till 2012.

The main purpose of the magazine is in uniting the intellectuals, talented young people of Severska land. But the magazine "Literary Chernigiv" is not just a local (near-Desna) phenomenon. For more than two decades on the pages of this issue are published the authors, who live and write their works both in Ukraine and abroad. This type of magazine is a real art; it is an attempt to unite artists in the joint national context.

After reviewing more than sixty issues of the magazine that were published during 20 years of its existence, it can be seen the way "Literary Chernigiv" searching for broader profile and looking for a new face, a new image, and how its creators conceive and experience the new times in the life of their region and the whole country in general.

Artistic searches and discovery of contemporary poets of different generations that publish their humorously satirical works on the pages of "Literary Chernihiv" enrich the domestic writings with the new genre forms (bizarre poem, satirical aphorisms, palindromes, etc) and stylistic techniques and means. Verse satire and humor of the authors are widely known in Ukraine magazine and prove undeniable artistic possibilities in satirical exploration of various issues and poetic forms.

Key words: poetic satire; humor; irony; grotesque; bizarre poem; fable.

Стаття надійшла до редакції 14. 06.2015

Прийнято до публікації 22.06.2015